

MIŠLJENJA

POJAM I ZNAČENJE SIMBOLA U ŽIVOTU CRKVE

Ante Komadina

Pojmovi *znak* i *simbol* predstavljaju antropološku kategoriju velike važnosti i različitog su značenja. Oba pojma odnose se na široko polje *simboličnog* tj. na sve što je obuhvaćeno osjetilima i u kojem čovjek otkriva značenja koja nadilaze okvire konkretne stvarnosti.

U svim kulturama i u svim narodima prepoznatljiva je čovjekova sposobnost i potreba da se izražava u simbolima. Osobito kad se radi o životu ili smrti, o sreći ili nesreći, o dobru ili zlu, čovjek osjeća potrebu da se izražava slikovito, pomoću znakova i simbola. Jednu posebno značajnu ulogu zauzima simbolizam u svijetu religioznoga. Sve ono, naime, što nadilazi čovjekovu moć shvaćanja, što je izvan dometa njegovih naravnih sposobnosti, čovjek izražava slikovitim pripovijedanjem, znakovitim činima, slikama, znakovima, simbolima. Svi pokušaji da se proniknu prostranstva i dubine nadnaravnog ostaju bezuspješni, ali neutaživa čovjekova želja da ostane u stalnom kontaktu s nadnaravnim nije nestala zbog njegove nemoći i ograničenosti. Čovjek zato pribjegava slikama, znakovima, simbolima koji mu pomažu da nadopuni svoju nedorečenost. Simbol kao takav uključuje u sebi jednu određenu nejasnoću jer ono simbolizirano samo je djelomice sadržano u simbolu. Bogatstvo simboliziranog samim konkretnim simbolom nije iscrpljeno, nego je kao nekim velom

konkretnog – slike, znaka, simbola – kojim se čovjek služi da bi izrekao neizrecivo, zastrto i skriveno.

Svoje razmišljanje posvetit ćemo kršćanskom simbolizmu i to njegovom značenju u liturgici i sakramentalci, koje će biti od koristi suvremenom vjerskom odgoju jer se sve više gubi smisao za kršćanski simbolizam. Njegova snaga leži upravo u tome što je vidljivo sposobno sadržavati nevidljivo, što se u naravnom zrcali nadnaravno. Suvremenog čovjeka i svijet u kojem živi ne bi se smjelo smatrati nesposobnim za simbolizam i njegov govor, pogotovo jer se simbol i simbolično ne mogu isključiti iz svakidašnjeg, profanog življenja.

Ponovno oživljavanje svijeta simbola u kršćanstvu povezano je, bez sumnje, s renesansom simbolizma uopće, tako da se to može smatrati jednim od najznačajnijih kulturnih fenomena našeg vremena. Može se reći da su intelektualizam i pozitivizam prošlih stoljeća nadvladani i da se današnji čovjek s negodovanjem brani i distancira od vrlo raširenog tehnološkog, funkcionalističkog i konzumističkog mentaliteta. Zato se u suvremenom znanstvenom radu nastoji rivendicirati značenje simbola i ukazati na istinsku i duboku čovjekovu potrebu da se otvori svijetu simbola.

Iskustvo kojim se čovjek obogaćuje u do-

diru sa svijetom simbola, ne može se usporediti sa svijetom apstrakcije i pojmova niti s percepcijom konkretnih realnosti. To stečeno iskustvo u širokom polju simbolike i čovjekova čežnja za takvim izričajem može se definirati kao intermedijalni oblik čovjekova izražavanja u kojem se slijevaju u jedan izričaj sve najosobnije, najsvjesnije i najpodsvjesnije komponente čovjekove osobe: osjetilnost, imaginacija, misao, volja, intuicija itd.

Stvara se sve čvršće uvjerenje da se simbolizam proglasi potpunim ostvarenjem čovjeka s obzirom na njegovu otvorenost prema svijetu transcendencije. Simbolizam je također mjesto u kojem se realizira skladan odnos između subjekta i objekta, sama srž čovjekova duhovnog života njime je ispunjena, a čovjekovo konkretno življenje u njemu nalazi svoje ukorjenjenje i harmoničnost.

1. POJMOVI ZNAK – SIMBOL

Pokušat ćemo precizirati i razlučiti pojmove "znak" i "simbol", a pri tome ćemo se oslanjati na najproširenije pozicije definiranja tih pojmova. Najprije ćemo govoriti o "znaku" – pojam shvaćen kao *rod, vrsta*, za razliku od drugih sličnih pojmova koji imaju specifikacijske osobine. Pod znakom se podrazumijeva određena stvarnost koja ne izmiče našim osjetilima i koja upućuje na neku drugu neprikladnu stvarnost koju naša osjetila u tom trenutku ne mogu percipirati.¹

Tradicionalna definicija koja potječe od sv. Augustina glasi: "Signum est res praeter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire." Znak, dakle, nije samo stvarnost koja je dostupna osjetilima i koja priziva u pamet bogatstvo superiornog sadržaja, nego uspostavlja također odnos sa zbivanjem, činima u kojima nam pruža mogućnost da sudjelujemo.

Upozorimo još na to da treba razlučivati dvije specifikacije pojma "znak", tj. *kauzalni* znak i *signifikativni* znak. Kod kauzalnih znakova radi se naime o *simptomu*, o *činjeničnom stanju* na osnovi kojeg se može doći do određenog zaključka. Tako npr. zaključujemo: gdje ima di-

ma koji vidim, ima i vatre koju ne vidim. Teški, sivi oblaci jesu pretpostavka da bi moglo biti kiše itd. Radi se dakle o kauzalnim odnosima – jedan događaj jest znak za drugi događaj. Zaključci su to koji se stvaraju na osnovi konstantnog empirijskog odnosa uzrok – posljedica.

Signifikativni znak upućuje uvijek na novu spoznaju, na nešto što je izvan njega iako je on sam već izražaj onoga na što upućuje. To su signali, pravopisni znakovi, kemijske formule, saobraćajni znakovi, ukratko, sve što je ljudski duh izmislio i dogovorio se kako bi olakšao komunikaciju.² Signifikativni znak jest specifikacija općeg pojma znak i po svojem sadržaju najbliži je pojmu simbol.

Pojam simbol (grčki *symbolon*, od glagola *symbollo* – staviti skupa, baciti na jedno mjesto), etimološko–semantički označava jedan dio, fragment koji zahtijeva upotpunjenje od strane nekog drugog dijela da bi se tako formirala kompletna i funkcionalna stvarnost.³

U antropološkom smislu danas se općenito govori o simbolu kad jedna određena stvarnost upućuje na drugu stvarnost; kad je sadržaj, stvarnost na koju simbol upućuje djelomice prisutna u njemu, ali ne potpuno; kad je funkcija simboliziranja fundirana u samoj stvarnosti simbola, premda ne još konvencionalna i definirana, ali zato usađena u narav predmeta – simbola koji je onda otvoren za dublje i sadržajnije vidike.⁴

Kad znak bude istrnut iz općenitosti i konvencionalnosti, oslobođen definiranosti, a ipak kao takav sposoban da predstavlja cjelinu iz koje je izrastao, tek tada se može govoriti o simbolu, a ne o znaku. Iza simbola križa stoji cijela povijest spasenja ljudskoga roda, misterij patnje, nazrijeva se pobjeda smrti, u njemu se

1. Usp. LOOF H, *Der Symbolbegriff in der neueren Religionsphilosophie und Theologie*, Köln, 1955, s. 16 – 17. Vagaggini C, *Il senso teologico della liturgia*, Rim, 1983, s. 1371.

2. Usp. Loof H, *nav. dj.*, s. 16 – 17.

3. Usp. Schlette H. R, *Symbol*, u: *Handbuch theologischer Grundbegriffe*, izd. Fries H, vol II, München, 1963, s. 606. Hermann F, *Symbol*, u: *LThK*, vol. IX, München, 1964, s. 1205 – 6. Splett J, *Symbol*, u: *Sacramentum mundi*, vol. IV, Freiburg, 1969, s. 784 – 785.

4. Usp. Sartore D, *Segno – Simbolo*, u: *Dizionario teologico interdisciplinare*, vol. III, Torino, 1977, s. 233.

krije svaki osobni doživljaj vjere. Takvo shvaćanje simbola navodi nas na tvrdnju da je simbol nešto više nego znak jer zahvaća čitavog čovjeka, sve njegove intelektualne i čuvstvene sposobnosti. Zato možemo s Paulom Tillichom (1886 – 1965.), koji je protestantsku teologiju osvježio novim vrednovanjem simbola, govoriti o "dinamičnosti" simbola, nasuprot "nemoći znakova". Poznata je njegova tvrdnja da se bez sakramentalnog (sakrament – simbol) uprisutnjenja svetoga ne može govoriti o Crkvi.⁵

U svijetu religioznog pojam simbol odnosi se na određene, definirane forme u kojima se religiozno konkretizira. Ono na što svaki simbol upućuje određeno je ili objavom, ili je u religiozno–socijalnom smislu uvjetovano, ili pretpostavlja neki arhetip.

Osobito važan oblik religioznog simbolizma svakako je *ritus*, koji se može definirati kao simbolična akcija, čin. U ritusu se isprepliću geste i riječi koje su institucionalizirane, ukorijenjene u tradiciji i pretpostavlja zajedničko sudjelovanje.

2. BIBLIJSKI SIMBOLIZAM

U tekstovima SZ i NZ ne spominje se eksplicitno pojam simbol. Ipak stranice Sv. pisma odišu semitskim načinom mišljenja i osjećanja, koji je karakterističan upravo po svojoj sličnosti onome što nazivamo svijet simbola. Tako npr. prva poglavlja Biblije, koja su odraz antičkoizraelskog svjetonazora i poimanja (npr. firmament, had) ne mogu se okarakterizirati kao biblijski simbolizam, nego ih se naziva točnije slika, analogija, mit. Sličnog su karaktera i tzv. antropomorfizmi koje susrećemo osobito u psalmima i kod proroka. Tako se govori o Božjem oku, ruci, uhu, licu i na kraju i o savezu. To su pojmovi koje ne možemo nazvati simbolima, nego su oni više izraz osobnog dijaloškog iskustva izraelskog naroda s Bogom saveza. Odnos Izraela prema Bogu saveza izražavan je uvijek u slikama iz svakodnevnog života, za kojima su sveti pisci posezali da bi zorno prikazali Božje raspoloženje prema Izraelu i njegove obaveze prema Jahvi čiji su oni odabranici.⁶

Biblijski znakovi ili biblijski simbolizam

može se svrstati u četiri kategorije: 1. *znakovi stvaranja* (čiji je vrhunac u stvaranju čovjeka na sliku i priliku Božju); 2. *znakoviti događaji* (koji u SZ kulminiraju u egzodusu, a u NZ u utjelovljenju); 3. *znakovi – osoba* (Bog nam se objavio u svojem Sinu koji je postao čovjekom); 4. *ritualni znakovi* (slavljenje pashe i Posljednja večera).⁷

Današnjem teološkom poimanju simbola više odgovara odnos koji su Izraelci imali prema svetim mjestima (brdo Sinaj, Hram), kulturnim predmetima (kovčeg Saveza, tekstovi Tore koji su se brižno čuvali, obrezanje, pomazanje itd.), kao i sveti čini i simbolični nastupi (Hoš 3,1 – 5; Jr 13,1 – 11; 18,1 – 6; 19,1 – 13).⁸

Smisao starozavjetnog simbolizma nije prepoznatljiv na osnovi vidljivoga, nego se smisao otkriva tek kad je taj simbolizam povezan s iskustvom vjere koja dolazi do izražaja u interpretirajućoj riječi dotičnog simboličnog objekta čina. Svaki je simbolizam u tom slučaju manifestacija nevidljivog, ali na vidljiv način u povijesti spasenja prisutnog Boga Jahve.

U spisima NZ nalazimo slično poimanje simbola kao i u SZ. Ipak u NZ otkrivamo "nove" simbole čija novina nije toliko fenomenološka, nego se radi o novom soteriološko–eshatološkom kontekstu unutar kojega su oni izrasli i bivaju ostvareni (npr. kruh, vino, voda, ulje, polaganje ruku). Svi ti simboli imaju svoju pozadinu koja crpi snagu iz vjere prve kršćanske zajednice i bez te osnove simboli bi bili nerazumljivi i rudimentarni.

Isto tako svaki simbol može, ovisno o sadržajnom kontekstu i njegovoj povezanosti s iskustvom vjere, mijenjati svoje značenje. Voda na svadbi u Kani Galilejskoj ima sasvim drugo značenje nego voda sakramenta krštenja ili "živa voda" o kojoj se govori u Iv 4,10 – 15. Simbol kruha u Očenašu ima drukčiji sadržaj i smisao nego što ga ima kruh Posljednje večere.

5. Usp. Lengsfeld P, *Symbol und Wirklich keit; Die Macht der Symbole, u: Bild–Wort–Symbol in der Theologie*, izd. Heinen W, Wuerzburg, 1969, s. 211.

6. Usp. Lang H, *Wirklichkeit und Sinnbild in der Bibel*, Stuttgart, 1967, s. 5 – 9.

7. Usp. Sartore D, *nav. čl*, u: *Dizionario teologico interdisciplinare*, s. 234.

8. Usp. Soetendorp J, *Symbolik der juedischen Religion*, Gutersloh, 1963.

Očito je da u NZ s obzirom na simbole nalazimo terminološke poteškoće jer se ne razlikuju točno pojmovi: simbol, slika, analogija, pri-spodoba.⁹

Biblijski simbolizam proizlazi iz religiozne svijesti koja sve stvoreno, cijeli svemir i svu povijest, vidi kao nužno povezano s Bogom. Prema tome, sve stvoreno i svi događaji mogu biti znakovi, simboli prisutnosti i djelovanja Boga koji je sve stvorio i koji sve uzdržava. U NZ je prepoznatljiva povezanost i kontinuitet starozavjetnog simbolizma kako u stilu i jeziku tako i u činima i događajima. Na kraju, sve se koncentriše i nalazi svoje ispunjenje u osobi Isusa Krista koji je punina svih očekivanja i svih obećanja.

3. RAZVOJ KRŠĆANSKOG SIMBOLIZMA

Razvoj kršćanskog simbolizma uvjetovan je ne samo nutarnjom snagom kršćanske zajednice koja se napajala na izvorima vjere, biblijskih tekstova i tradicije, nego također utjecajem različitih kultura i civilizacija u kojima je kršćanska svijest živjela i rasla.

S obzirom na formiranje pojma simbol u kršćanstvu, znatnu je ulogu odigrao helenistički kulturni svijet. Platonizam i neoplatonizam sa svojim karakterističnim poimanjem svijeta i stvarnosti mogu se smatrati prvim temeljima na kojima je izgrađen svijet simbola. Razlikovanje "vidljivog" svijeta od "nevidljivog", svijeta "sjena" od svijeta "stvarnosti", "prasluka i slika" i shvaćanje da svaki postanak i bitak u "svijetu ideja" ima svoju prasluku ili stvarni uzorak, poimanja su iz kojih se postupno iskristalizirao kršćanski simbolizam. Budući da platonizam i neoplatonizam svojim razlučivanjem svijetova nisu pretpostavljali metafizički dualizam, kao što to čine gnosticizam i maniheizam, onda svijet slika ili sijena, upravo radi svoje povezanosti, ovisnosti i sudjelovanja, upućuje na svijet prasluka i ideja. Vidljivi svijet kao cjelina, može se prema tome zaključiti, jest simbol, slika nevidljivog duhovnog svijeta. Takvo poimanje iskonstruiralo je u ontološkom i metafizičkom smislu temelj kršćanskog simbolizma.¹⁰

U susretu s helenističkom kulturom ostva-

ruje se sinteza iz koje izbija na površinu kršćansko poimanje svega stvorenog, što je uostalom i biblijski fundirano, u kojem je prepoznatljiva prisutnost nevidljivog, nestvorenog svijeta. Već u III. st. p. Krista spisi otaca (Tertulijan, Klement Aleksandrijski, Origen) govore o kršćanskim simbolima. Sv. Augustin koristi se često izrazom *sacramentum* u prilično širokom kontekstu. Za Augustina *signum rei sacrae* jest svaki simbol ili sakrament (u širem smislu) koji na osnovi Sv. pisma i nauka Crkve upućuje na božansko.¹¹

U kasnom srednjem vijeku kršćanski simbolizam doživljava svoj vrhunac. Cijeli svijet, sve od Boga stvoreno naziva se *vestigium Dei*. Svaka stvorena jedinka, svaka stvar upravo zato jer ima zahvaliti svoje postojanje Bogu Stvoritelju, predstavlja na vidljiv način prisutnost Božju i njezina je svrha određena Božjom zamisli. Pored sakramenta koji najizvrsnije reprezentiraju bit simbola – na prvom mjestu euharistija – srednjovjekovna teologija poznaje i velik broj *sakramentalija*. Sakramentalije, upravo zato jer su od Crkve uspostavljene, kao simboli imaju vlastitu izričajnost i znakovitost i njihovo pobožno izvršavanje udjeljuje vjernicima milost, ali samo *ex opere operantis*.¹²

4. SIMBOL U SAKRAMENTALNOM ŽIVOTU CRKVE

II. vatikanski sabor, koji je oživio biblijsku i patrističku tradiciju i otvoreno ukazao na potrebu otvaranja i većeg razumijevanja prilika današnjeg čovjeka i vremena, u svojim dokumentima proklamira liturgiju kao kompleks vidljivih znakova koji imaju posvetnu i milosnu ulogu (SC 7). Zato su sveti oci na saboru zahtijevali opću reformu liturgijskih znakova, obreda i tek-

9. Usp. Lang H, *nav. dj*, s. 14 – 23.

10. Usp. Bernard Ch. A, *Theologie symbolique*, Pariz, 1978, s. 15 – 22. Sartore D, *nav. čl*, u: *Dizionario di liturgia*, s. 1373. Ivančević R, *Uvod u ikonologiju*, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979, s. 34.

11. U sp. Sartore D, *nav. čl*, u: *Dizionario di liturgia*, s. 1375.

12. Usp. Schlette H. R, *nav. čl*, u: *Handbuch theologischer Grundbegriffe*, s. 609.

stova. Ta obnova imala je za svrhu da jasnije dođu do izražaja one svetinje koje su u njima označene, "pa da ih kršćanski narod, koliko je moguće, može lako razumjeti i kod njih sudjelovati punim, djelatnim i zajednici svojstvenim slavljem." (SC 21). Puk će samo na taj način kršćansku liturgiju shvatiti kao skup svetih znakova i simbola od kojih svaki na svoj način uvodi u misterij Krista Spasitelja i Otkupitelja.

Naše je doba u novijoj povijesti poznato po reformama i novim pokretima unutar Crkve, koji su jednim dijelom našli svoju potvrdu u obnoviteljskom duhu II. vaticanskog sabora. Ali značilo bi zatvoriti oči pred istinom kad bismo nijekali činjenicu da se obnoviteljski zanos sapleo u krizu. Kad govorimo o krizi kršćanske liturgije, osobito njezine znakovitosti, onda ne mislimo samo na to da liturgijska posaborska obnova nije napredovala onako kako se očekivalo. Kriza je daleko dublja. Radi se naime o osnovnom pitanju da li je današnji čovjek uopće liturgijski sposoban, odnosno koliko je za njega znakovitost liturgijskih čina uopće razumljiva i prihvatljiva. U pitanju je iskustvo vjere koje čovjek u liturgijskim činima doživljava. Iako je svakidašnjica suvremenog čovjeka puna znakova, slika i simbola, svejedno moramo konstatirati da se osjeća izvjesna gluhoća prema sakramentalnoj stvarnosti, tj. prema svemu vidljivom koje je po svojoj naravi transparentno za drugu, višu stvarnost. Dok je svijet mitologije u svemu vidljivom naslućivao božansko i dok je grčka folozofija svojim metafizičkim razmišljanjem u vidljivome otkrivala analogne tragove transcendentnoga, suvremeni tehnologizirani čovjek doživljava stvarnost sasvim drukčije – racionalnije i funkcionalnije. Gotovo je neshvatljivo za današnjeg čovjeka da je lagani mlaz vode izliven na glavu djeteta za njegov život od spasiteljske važnosti. Mnogi će spremno prigovoriti da se tu zapravo radi o ostacima magijskog shvaćanja svijeta i čovjekove sudbine.¹³

U ovome dijelu pokušat ćemo razmotriti antropološku utemeljenost sakramenata. Čovjek živi u svijetu od kojeg je ovisan i u kojem je navezan na ljude i na objekte s kojima dolazi u kontakt. Stoga se može reći da mu je prvotna aktivnost komunikacija sa svijetom oko sebe pa tek onda kao drugotni čin spoznaja samoga se-

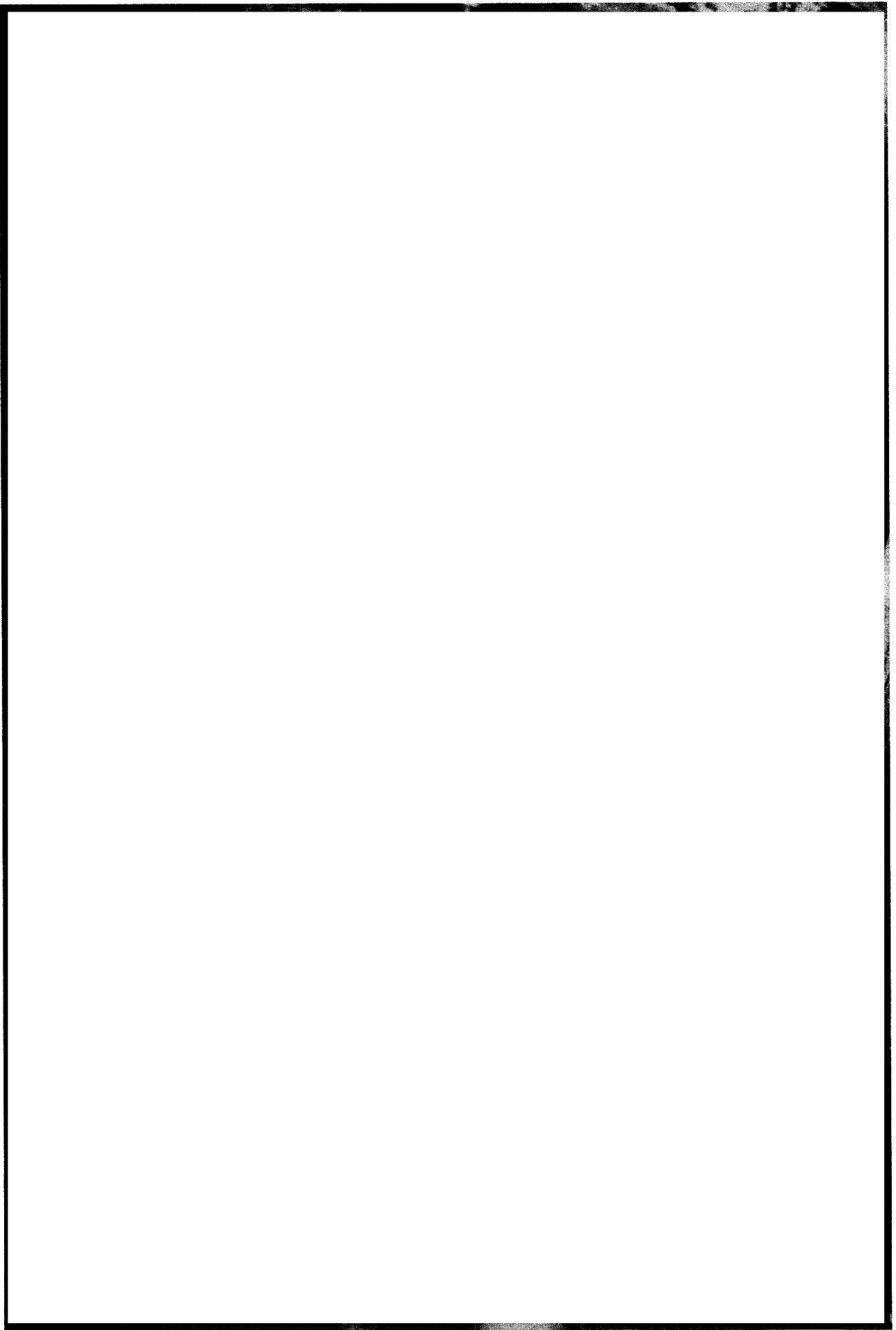
be. Isti takav odnos ovisnosti i navezanosti ostvaruje se i obratno: ljudi i stvari jesu za čovjeka i radi njega. Čovjekova okolina, svijet u kojem živi znače za njega nešto, to nije samo neki izvanjski, periferni odnos, nego ljudi, stvari, svijet uopće jesu dio samog čovjeka. Ta recipročna usmjerenost čovjeka i svijeta odgovara u potpunosti biblijskoj viziji. Po prvom izvještaju Postanka o stvaranju, čovjek je vrhunac svega stvorenoga, a po drugom središnja ličnost oko koje se okupljaju sva stvorenja – njihova je sudbina u njegovim rukama. Svijet je ovisan o čovjeku, a čovjek živi u svijetu, ovisan je o svijetu. To znači da smisao svijeta i stvari leži u značenju koje imaju za čovjeka. Taj odnos i usmjerenost prema čovjeku nadilazi smisao i sadržaj svijeta ako ga se promatra izolirano. U ostvarenom odnosu i usmjerenosti svijet – čovjek, sve vidljivo postaje za čovjeka znak, slika u kojima on prepoznaje samoga sebe. U tom smislu može se tvrditi da su svijet i ljudi, stvarnost u kojoj čovjek živi, za njega simboli. Simbol je sve što postoji i usmjerenost je ili na bilo koji način ostvaruje komunikaciju s čovjekom. Simbol dakle ima svoj sadržaj samo od čovjeka i njegovo je značenje opet samo radi čovjeka. Simboli nastaju u ozračju recipročne ovisnosti čovjeka i svijeta.¹⁴

Osnovni ili, bolje reći, prasinbol koji je izrastao iz odnosa čovjek – svijet, jest *čovjekovo tijelo*. Taj prasinbol nije ništa drugo nego dio svijeta koji na osobit, intiman način pripada čovjeku. Ta je pripadnost tolika da se može reći: tijelo je sam čovjek. U tom je prasinbolu očita obostrana ovisnost, usmjerenost čovjeka i svijeta.¹⁵ Ali čovjekovo tijelo i svijet uopće jesu ograničeni. Oni su stiješnjeni u vremenske granice i imaju svoje faze: nastajanje, razvijanje i nestajanje. Unutar tog vremenskog indeksa čovjek proživljava odlučujuće sudbonosne momente koje možemo nazvati *čvorišne*

13. Usp. Kasper W, *Wort und Symbol im sakramentalen Leben; eine anthropologische Begründung*, u: *Bild–Wort–Symbol in der Theologie*, izd. Heinen W, Wuerzburg, 1969, s. 157 – 158.

14. Usp. Kasper W, *nav. čl*, s. 160 – 161. Boof L, *Kleine Sakramentenlehre*, Düsseldorf, 1976, s. 10–13.

15. Usp. Kasper W, *nav. čl*, s. 161 – 162. Schneider Th, *Zeichen der Naeh Gottes*, Mainz, 1979, s. 24 – 25.

točke njegove egzistencije. Te čvorišne točke jesu rođenje, izbor zvanja, izbor bračnog partnera, seksualni život, bolest, grijeh, smrt. U tim čvorišnim situacijama radi se o biti ili ne biti, o smislu ili besmislu života, dakle o osnovnim pitanjima čovjekove egzistencije. U takvim odlučnim situacijama on se osjeća nemoćan, postaje sebi samome neodgovoreno pitanje, život mu je ispunjen prazninom i tamom. Budući da čovjek ne može riješiti te preteške životne upite sam nemoćan je, oni postaju za njega transparentni jer usmjeruju izvan sebe, na drugu stvarnost u kojoj se krije odgovor.¹⁶ Tako čovjek i njegov život postaju simbolom transcencije koja se nazrijeva, ali se opet brzo gubi, skriva se, ostaje tamna i bezimena. I pored ove nejasnoće, te čvorišne točke od čovjeka traže odluku, životnu odluku koja će čvorišta pretvoriti u žarišta.

Odlučni momenti čovjekova života nisu nikad istrgnuti iz kulturnog, povijesnog i socijalnog konteksta. Čovjek se rađa i nastaje u određenoj sredini koja ima svoje zakone, navike i jezik. Ta sredina izgrađuje čovjeka, formira ga i uvjetuje njegovu egzistenciju, ona ga objašnjava, razotkriva. Kao što se ne može promatrati odvojeno čovjeka i kulturu, tako se isto ne može raskinuti veza kojom su povezani simbol i riječ. Ne postoji nijemi simbol, on je uvijek vezan na riječ koja ga tumači, sažimlje i razotkriva. Čovjekovoj životnoj situaciji – simbolu – potrebna je riječ koja tumači, objašnjava i sili na razmišljanje. Riječ i simbol pripadaju skupa, oni tvore jedinstvo.

Osnovno pitanje koje nas zanima i koje je važno za sakramentalnu teologiju i liturgiju, jest kako se simbolika ljudskoga života, čvorišne točke njegove egzistencije, i neraskidivo jedinstvo koje izgrađuju riječ i simbol, mogu teološki interpretirati i vrednovati.

U sakramentologiji, i u teologiji uopće, nije moguć čisto antropološki pristup. To posebno vrijedi za povijest spasenja koja se ostvarila i ispunila u osobi Isusa Krista. Povijest spasenja ostvarila se u čovjeku, ali ne u čovjeku općenito, nego u konkretnom jedinstvenom čovjeku, Isusu iz Nazareta. U osobi Isusa Krista nudi nam se objašnjenje kako i na koji način riječ i simbol tvore jedinstvo.

Najprije želimo naglasiti ono što vjerujemo: da je Bog u Isusu Kristu postao čovjekom, jedna osoba, dvije naravi, božanska i ljudska. Nama u svemu sličan osim u grijehu (Heb 4,15), nastanio se među nama i time je sve ono što čovjek jest učinio znakom Božje prisutnosti među nama i u povijesti. On je Riječ, konačna objava Boga čovjeku, On je nenadmašiva ponuda, naj-savršeniji znak spasenja koji je Bog u ljubavi čovječanstvu darovao. Logos je prariječ i prasakrament Boga Oca. Cijelim svojim životom, svojim poslušom do smrti na križu on je znak Božjega spasenja. Njegove riječi i njegova djela, čudesa koja je činio jesu tek u drugotnom smislu objava jer su interpretacija onoga što je u njegovoj osobi objavljeno i ostvareno. Ono što smo malo prije antropološki izlagali sad je kristološki potvrđeno. Čovjek je u sebi simbol: čovjek Isus iz Nazareta, pravi Bog, jest prasimbol naše vjere. Po njemu i u njemu sav kršćanski simbolizam nalazi svoje opravdanje i smisao. Zato što je Bog postao čovjekom, svaki je ljudski život sa svim svojim čvorišnim točkama stekao novu kvalifikaciju, on je posvećen Božjom nazočnošću.¹⁷ Rekli smo da odlučni momenti ljudske egzistencije na nejasan način upućuje na transcendentno koje iščezava, međutim čovječstvo Isusa Krista predstavlja nenadmašivu konkretnost koja ne upućuje više na anonimno, nego na osobnoga Boga koji se u konkretnoj povijesnoj situaciji objavio i koji je iz ljubavi prema čovjeku ostao s nama. Nema više života, nema više životne situacije, nema više svijeta za koji bi se moglo reći da je bez Boga.

Kao što je Isus u poslušnosti i ljubavi prema Ocu postao znakom spasenja i dokraja vjerran svojem poslanju umro i uskrsnuo, tako isto Bog traži od nas da sve ono nesavršeno, tamno i ograničeno ljudskoga života u poslušnosti i ljubavi prema njemu prihvaćamo i živimo. Otvorenost prema Bogu stvara u nama prostor za njegovu prisutnost. Svaka ljudska situacija, prihvaće-

16. Usp. Kasper W, *nav. čl.*, s. 162 – 164.

17. Usp. Kasper W, *nav. čl.*, s. 167 – 170. Jorissen I. Meyer H. B, *Zeichen und Symbole im Gottesdienst*, Innsbruck 1977, s. 14 – 18. Kirchgaessner A, *Heilige Zeichen der Kirche*, Aschaffenburg 1961, s. 5 – 8.

na velikodušnim "neka bude volja tvoja" i s ljubavlju, postaje znakom Božje prisutnosti i njegova kraljevstva. To je sakrament. U sakramentu, dakle, neke od čvorišnih točaka čovjekove egzistencije bivaju znakovito prikazane, Kristovim riječima iz Evanđelja posvećene i u krilo majke Crkve prihvaćene. Po sakramentu najodlučniji, najefektivniji i najsudbonosniji momenti života postaju za čovjeka milosne svijetle točke koje ga usmjeravaju prema Bogu.

Kako uči sveti Augustin, u sakramentima riječ i znak tvore jedinstvo: "accedit verbum ad elementum et fit sacramentum".¹⁸ Sakrament je vidljiva riječ, utjelovljena u jednom znaku, sažeta i njime uokvirena.

5. OTVORENOST I ODGOJ ZA KRŠĆANSKI SIMBOLIZAM

Liturgija je svijet u kojem se događa sveto – skriveno u ruhu određenih forma, čina: ona je sakramentalna. To su živi oblici, događaji u kojima čovjek vjere prihvaća i izvršava vidljive znakove nevidljive milosti. Ono što čovjeka u tim elementima nadahnjuje, što ga nuka na samoodlučivanje treba razvijati i produbljivati. Liturgijska znakovitost treba doći do izražaja. Znakove i njihovo značenje treba ponovno oživiti, razotkrivati njihovu vitalnost u kojoj čovjek prepoznaje ono sveto i u kojoj se čovjek sam ostvaruje izražavajući svoje najintimnije doživljaje.¹⁹ Na taj način konvencionalni oblici postaju životom prožeti simboli, postaju elementi sakramenta i svega sakramentalnog, tj. milosnog, spasonosnog.

Religiozni znakovi i simboli izgubili su, budući da su i oni kulturno i socijalno uvjetovani, kroz stoljeća svoju snagu i znakovitost pa se zato i osjetila potreba za reformom. Sacrosanctum concilium zahtijeva: "Neka se obredi odlikuju plemenitom jednostavnošću, neka budu kratki i jasni, neka izbjegavaju suvišna ponavljanja i neka budu prilagođeni shvaćanju vjernika tako da im općenito ne treba mnogo razjašnjenja." (SC 34; usp. 50).

Još je sv. Augustin naglašavao da je osnovna karakteristika kršćanske liturgije jednostavnost, transparentnost, razumljivost, čistoća i

trezvenost. Zadaća liturgijskih znakova, a osobito sakramentalnih, dakle religioznih simbola, jest ne samo vjersko informiranje nego i formiranje. Kršćanski simboli, a u osobitoj mjeri sakramentalni znakovi, ne samo da pretpostavljaju vjeru nego i jačaju u vjeri, manifestiraju je u riječi i djelu. Sakramenti su izvor milosti i njihovo slavljenje osposobljuje vjernike da milost plodonosno prihvate i Boga slave.²⁰

Očite poteškoće u području vjerskoga odgoja, da se posezanjem za simbolima ostvare vjerska iskustva, govore o činjenici da je došlo do dubokih socijalnih i psiholoških promjena, do novih preslojavanja u svijetu simbola. Jedan simbol je pravi i istinski kada izražava životno iskustvo, jer život i iskustvo nužna su pozadina svakog simbola i njegove poruke. Ono što se danas naziva nesposobnošću, slijepošću i gluhošću za simbolizam, uzrokovano je time što simboli nisu više autentični, oni su postali prazni jer u njima života nema. Svatko će nazvati maskeradom nezainteresirano prisustvovanje nekog ateiste sv. misi jer sv. misa, osim folklora, za nje nema nikakvog sadržaja. U vjerskom odgoju i otvorenosti simbolima ne smije nipošto izostati dimenzija recipročne usmjerenosti svijeta i čovjeka, tj. ne smije izostati životno iskustvo koje je prvotni temelj svakog simbolizma. Pojmovi kraljevstvo Božje, vječni život, križ, uskrsnuće, otkupljenje... postali su simboli vjere jer su izričaj proživljene vjere i jer su posjedovali nutarnju snagu da stvaraju ista takva religiozna iskustva u ljudima kojima se o njima propovijedalo. Dokle god ti simboli zadrže svoju prvotnu sadržajnost, oni su autentični. Autentičnost gube kad su ukorijenjeni samo još u sjećanju, u bezvotnoj tradiciji.²¹ Upravo to prijeti današnjem vjerskom odgoju i otvorenosti za kršćanski simbolizam što se vjerski sadržaji i kategorije nastoje podvrći zakonima i orijentaciji društva.

18. Usp. Kasper W, *nav. čl.*, s. 171 – 172.

19. Usp. Guardini R, *Von heiligen Zeichen*, Mainz, 1979, s. 7 – 11.

20. Usp. Lengeling E. J, *Wort und Bild als Elemente der Liturgie*, u: *Bild–Wort–Symbol in der Theologie*, Würzburg, 1969, s. 204 – 206.

21. Usp. Feifel E, *Konturen religioeser Erziehung im Zeithalter religioeser Desozialisation*, u: *Katechetische Blätter*, (1) 1978, s. 24 – 25.

Uspješan odgoj i otvorenost za simboli-
zam bit će mogući samo ako praktični život po-
kaže da vjera, ljubav i nada zadobivaju nov smi-
sao u životu koji je povezan s Bogom. Ili druk-
čije rečeno, mora postati očito da su vjerski
simboli prožeti životnim iskustvom, njime is-
punjeni, jer oni će tek onda moći utažiti čovje-
kovu žeđ i sačuvati ga od otuđenja.

Da bi otvorenost prema kršćanskom sim-
bolizmu postala djelotvornija, potrebno je da
vjerski simboli u životu preuzmu trostruku ulo-
gu: 1. humanu, rasterećujuću ulogu, 2. kreativ-
nu i 3. relativizirajuću ulogu. Simboli moraju
svakidašnjicu života rasteretiti, učiniti život
humanijim i to tako što će vrijednosti kao opra-
štanje, ljubav prema bližnjemu, istinitost itd.
učiniti neovisnim od ikakvih profanih interesa i
intriga. Kad ta životna iskustva postanu čista,
jednostavna, rasterećena, ona postaju izvrsna ba-
za za formiranje vjerske svijesti. Simboli moraju
biti kreativni i moraju davati uvijek nove impul-
se koji će suvremenog čovjeka inspirirati za hu-
maniji angažman. Vjerski simboli relativiziraju
ljudska očekivanja, prizivaju mu u svijest njego-
vu privremenost i kratkoročnost svijeta u kojem
živi i njegovu konačnu usmjerenost prema nevid-

ljivoj transcendentnoj stvarnosti.²²

Ovim smo željeli naglasiti antropološko
poimanje simbola u sklopu antropološki usmje-
renog teološkog razmišljanja. Didaktika kršćan-
skog simbolizma zahtijeva da simboli postanu
evidentni, jer njihovo se značenje manifestira
u onome što oni u ljudskom životu postižu.
Između životnog iskustva i religioznih simbo-
la stvara se određeni naizmjenični prioritet:
zato što postoji Objava, moguće je na osnovi
nje doživljavati vjerska iskustva; ali isto tako
vrijedi: zato što stječem pozitivna iskustva o
sebi i svijetu, moguće je također živjeti pravu
vjeru.

Istina o Bogu koja mi je u Objavi darova-
na jest ponuda u koju je moguće integrirati čov-
jekovo iskustvo o sebi i svijetu u kojem živi, jer
su oni već simboli, doživljaji transparentni za
transcendentno. U naizmjeničnom prioritetu
ovih iskustava ostvaruje se otvorenost i auten-
tično življenje kršćanskog simbolizma.

---

22. Usp. *idem*, s. 26 – 27.